

PASCAL BRUCKNER

Kierkegaard, a dendi Krisztus

„Réges-régi emlékem az a gondolat, hogy minden nemzedékben akad két-három ember, akik a többiekért feláldoztatnak, akik arra rendeltettek, hogy iszonyú szenvedések közepette feltájják, mi szolgálja a többiek javát; melankóliámban úgy értettem magamat, hogy én is erre lettem kiszemelve.”¹

A felvilágosodás évszázada új időfogalmat eredményez Európában, attól kezdve, hogy az ember, mint a törvény alapja, lsten helyére lép. Már nem csak egyetlen út adott számunkra, az üdvözüléshez vagy a kárhozathoz vezető szent történet, de megnyílik egy személyes út lehetősége is, amelyet magunk taposunk ki fejlődés közben. Ezen a keskeny ösvényen bármelyikünk kibontakozhatja képességeit vagy elveszítheti önmagát. A modernség felfedezése, hogy az élet nem annyira repetitív, mint tartják, hogy felfedezhetünk új dolgokat, de az élet mégis könyörtelenül ismétli önmagát. A magasztos középkorist felváltja a közönséges modern, a nagy abszolút helyébe az apró és relatív lép. Az amerikai és a francia forradalmak az embert saját sorsának kovácsának kiáltották ki, ezzel a felszabadítással születik meg a banalitás, vagyis az emberi nem önmaga előtti teljes körű immanenciája. Nincs több menekülési út, hacsak nem a reménységben vagy a nosztalgiaiban: evlágóságunk megpecsételődött, arra ítéltünk, hogy ebben a világban élünk. Az egykori keresztény Európában a hibák levelezése árán nyertük el az üdvösséget; ezen túl azért a pusztta tényért is vezekelnünk kell, hogy a világon vagyunk. A felvilágosodás tehát nem csupán egy árnyékos oldaltól elválaszthatatlan – ahogyan gyakran kifejtették –, de egy szürke zónától is, amelyet a jelentős világi ideológiák (marxizmus, liberalizmus, szocializmus) a maguk horizontális transzcendenciájával soha nem lesznek képesek eltörölni.

I, Az élet, mint az életből való kivonulás

A tizenkilencedik század új ura, a polgár, rendszeretettel, robotolással, előre látással és hideg racionalitással formálja a maga képére társadalmát. E jelenségekre adott válaszok a művészeket és az írókat két új élé állítják; a középszerűséggel való szembefordulás egyrészt romantikus lázadást és borzongásvagyat hív életre, másrészt az átható histériával szemben egy aszketikus önfelszámolást — a léte-

zés disszidensinek diszkrétebb megoldásaként. Mámor vagy egyhangúság. A szélsőséges hétköznapiságot három név jellemzi: Henri Frédéric Amiel (1821-1881), akit Kierkegaard Berlinben maga is látogatott 1841 körül, egy 16.000 oldalas monstuózus napló szerzője, az abszolút üresség emlékműve, a semmi gátlástalan kopírozása, hiszen a napok éppen arról szólnak, hogy nem történik semmi. Ez a nagy tudású ember, genfi professzor, a puhányság megszállottja, eddig soha nem látott szinten hirdeti a jelentéktelenséget; könyvekről (melyeket megírhatott volna) és asszonyokról (akiket soha nem vett el) ábrándozva. Ivan Alekszandrovics Goncsarov (1811-1891) Oblomov (1851) alakjával teremti meg a hanyatlás hősét. Oblomov rühelli a munkát és óriási méreteket öltő tehetetlenségi erő gyöttri, néhány óránál többet képtelen talpon maradni egy nap; az ágyban tölti napjait és sietve fúrja be magát a még langyos dunyhába és a mámoros tompultságba. Kierkegaard, az egzisztencializmus törvényes atyja ragyogó tehetséggel tünteti el önmagát, és számtalan lehetséges sorsot eszel ki a maga számára, hogy egyiket se kelljen megélnie. Joggal írták le úgy, mint a kivétel gondolkodóját, aki szembehelyezkedett a hegelii rendszerrel (rajta keresztül az aprócska dán nemzet fejezi ki tiltakozását a porosz birodalom ellen), mint keresztény filozófust, akit a bűnösség gondolata nyomaszt és a lehetetlen megváltást keresi lstenben. Minden esetre sohasem lesz belőle sem lelkész, sem prédikátor, sem professzor, sem férj. Ez az életjáradékából élő ember, aki apai örökségét jó borokra és dínómdánomra költi, ez a szarkasztikus és szeszélyes dendi, aki naplójában „törékeny, vézna és gyenge” alaknak írja le magát, élete végéig az emberi sors potyautasa marad. A távolmaradás harcias prófétája nyilvánvalóvá teszi, hogy csakis a szimulákrumban tud létezni. A műveiben szereplő álnevek nem pusztán a megtöbbszörözödést szolgálják, mint fél évszázaddal később Pessoa esetében, de a színlelést is. Megannyi latinus csengésű névalakban képes megsokszorozódni (Climacus, Constantinus, Victor Eremita, Virgilius Haufniensis), hiszen ő maga is csupán egy kölcsön név. Az alakoskodás szenvedélyét nem a többféle élet megismerésének vágya fűti, hanem épp ellenkezőleg, hogy mindegyikből kivonuljon. Jobban teszi tehát, ha nem lép ki a lehetséges

univerzumából, végig próbálja az eshetőségek mindegyikét, mintha „a szikár prózai világgal” kompromittálja önmagát. Az első szám első személy egymással felcserélhető megannyi átváltozássá sokszorozódik. Kierkegaard megmarad a kívülálló szerepében, aki a világiasság valamennyi kódját játékba hozta, anélkül, hogy bármelyik mellett letette volna voksát, tartózkodó magatartását pedig egyediségével magyarázza. Ezek a heteronómiák az eszmék kalandjának egy regényes egységet biztosítva aprócska emberi színjátékot elevenítenek meg, és az elbeszélésekben, esszéikben, költészetben bontakoznak ki; a fogalom itt egy kognitív maskarát öltött színész. Egyebek mellett a szerzőből magából is egy fiktív létezőt állítanak elő, aki képes különböző mellékszereplőkkel válni, amelyek mind különböznek és hasonlítanak egyszerre.

2, Csábító, papíron

Semmi sem írja le jobban az el nem köteleződés alaphelyzetét, mint a *Csábító naplója*.² Valamennyi kamasz, aki heves szívveréssel lapozza fel ezt a könyvet, remélve, hogy megtalálja benne a szerelmi csábítás kézikönyvét, legfeljebb zavarba jön, miután figyelmesen beleolvass. Ahol az olvasó egy dán Casanova felbukkanását várja, a velencei hőst fűszerezve egy sajátos skandináv érzékenységgel, ott csupán a lemondás története rajzoldódik ki. Egy ál-libertinus elbeszélésről van szó, amely a tizenhatalcadik századi mintát követi – természetesen Choderlos de Laclos-ra gondolunk –, amely egy sületlen ifjú hetvenkedésének hat, aki elcsábít egy leányt tökfilkó kérésétől, Edouard-tól, de csak azért, hogy leigázza és elcsábítsa, majd ezt követően elhagyja őt. A papíron Don Juan ugyanis az életben csupán egy szánalmas szerelmes, a nagy dumás voltaképpen egy kis félszeg, a machiavellista szoknyapeccér pedig egy örökké tétovázó, introvertált személyiség. Johannes megfontolt manőverének háttérében – hogy zsákmányát, Cordeliát körülbástyázza, számára mindjobban nélkülözhetetlenné tegye magát, kierőszakoljon a lánytól egy jelet, egy ölelést – ugyanis az elköteleződésre való képtelenség játssza a főszerepet. Ártatlan manipuláció a történet, amelynek még maga a szerző sem dől be: Kierkegaard „erotikus” irodalma nem az egykori léhűtő, mint Szent Ágoston vagy Pascal esetében, aki eltévedt a földi gyönyörök kertjében és bánja tévelygését, hanem a túlkoros örök álmodozó gyermeké, aki gátlástalanul a fantáziájából él.

Mint ismeretes, a *Csábító naplójával* jegyesét, Regina Olsent kívánta elbátorítani és megrettenteni. Egy másik

szövegben bevallja „férfi minőségemben mindenki megelőz engem.”³ Nem akar házasságot kötni, nem akar férjé, vagyis egy átlagos hétköznapi emberré válni.

„Reggelként lelkem minden nyugtalanságát és végtelen törekvését levetem; de mindez mit sem segít, a következő pillanatban minden visszanyeri korábbi alakját. Reggelente leborotválom nevetésszerű szakállamat; nem segít, másnap ismét ugyanolyan hosszú. Kivonom magam a forgalomból, ahogy a bank a bankjegyeket, hogy újakat bocsáthasson ki; mindhiába. Minden eszmémet, minden elvemet a házasság aprópénzére váltom – ó, ó, gazdagságom e valutában szinte semmivé olvad.”⁴

Kierkegaard házassággal kapcsolatos kritikája nem egy libertinus álláspontja, aki nem szeretné lekötöni magát, vagy egy puritáné, akit ijeszt a házastársi kötelesség terhe, hanem a remetéé, aki nem kíván beleolvadni a tömegbe. Úgy véli, hogy a szerelem egyetlen értéke a tőle való eltávolodás — erről tanúskodik Regina Olsennel való jegyességének története, a határozatlanság remekműve. Alig jegyezte el a lányt, máris kihátrál és a menekülésről álmodozik, vagy inkább arra buzdítja a fiatal nőt, hogy hagyja el őt, és arról kívánja meggyőzni, hogy az ő vágya a szakítás. Egy év elteltével a fiatalok a határozatlanságban felőrölődve az elválás mellett döntenek. Csakhogy a történet szépsége éppen az, hogy nem felejtik el egymást; Regina Olsen ugyan hozzáamegy Friedrich Schlegel professzorhoz, de hűséges lesz első hitvese emlékéhez. A férfi őt nevez meg általános örökösének; 1904-ben bekövetkezett haláláig valóban ő jár el az örökséggel kapcsolatos ügyekben.⁵ A szakítás tehát az egyetlen autentikus kapcsolat két ember között, ami nem a kapcsolatuk végét, hanem kezdetét jelenti, éppen azért tartoznak össze, mert elhagyták egymást. Az egymással folytatott párbeszéd ezután sem szakad meg. Az asszony alakja „könnyű, mint egy madár, elszánt, mint egy gondolat” Kierkegaard minden művét áthatja. A dán író Proust előtt elsőként írja le a virágzó fiatal lányokat illatozó és változó tájként, melyet könnyű kacagások, zenei hangzások, rózsás arcok és szemérmes fesztelenség alkot meg. Számára ugyanis nem a boldogtalan szerelem a nagy termékeny romantikus toposz, hanem a félbehagyott. Az, ami nem történt meg, jobban összeköt két embert, mint egy hosszú kapcsolat. Ahogyan a *Lakoma* egyik szereplője mondja:

„Sok férfi vált egy lány hatására zsenivé, hőssé, költővé, szentté. – De sosem

BRUCKNER, Pascal
Késérő méz
Ferenczy, 1995

Szépségrablók
Európa, 1999

„Ellenség nélkül élni”
Nagyvilág, 1991. 11.

„A demokrácia melankóliája”
Nagyvilág, 1993. 6-7.

„A közöny kora”
Magyar Lettre Internationale, 1

„Főváros-e még Párizs?”
Magyar Lettre Internationale, 6

„Író a televízióban”
Magyar Lettre Internationale, 7

„Európa nem elég egoista”
Magyar Lettre Internationale, 8

„Disney világa”
Magyar Lettre Internationale, 9

„A vénülő Európa”
Magyar Lettre Internationale, 10

„Szexuális demokrácia”
Magyar Lettre Internationale, 11

„A kozmopolitizmusról”
Magyar Lettre Internationale, 21

„Samuel Huntington avagy a történelmi fatalizmus másodvirágzása”
Magyar Lettre Internationale, 28

„Van-e a kapitalizmusnak alternatívája?”
Magyar Lettre Internationale, 42

„Zárszava a felvilágosodás fundamentalizmusa vitában”
Magyar Lettre Internationale, 67

Az iszlámofóbia találmánya
Magyar Lettre Internationale, 81

az a lány csinált zsenit belőle, akit megkapott, hiszen általa csak államtanácsos lehetett; ahogy hőssé sem azzal a lánnyal lett, akit megszerzett, hiszen segítségével csak tábornok lehet. Költővé sem azzal a lánnyal válik, aki az övé lesz, mert ő csak apává teheti. Ahogy szentté sem, mert a szent egyáltalán nem kapja meg a lányt, hiszen ő csak egyetlen egy nő kegyeiért harcol sikertelenül, vagyis mindannyian az elérhetetlen nő segítségével valószínűleg meg céljukat.”⁶

Másként fogalmazva, a zseninek, a szentnek, a költőnek le kell mondania a hétköznapi szerelemről, a hétköznapi élet termékenységéről.

Kierkegaard bizonyos értelemben a keresztény aszkéták modern és agyafúrt verzióját testesíti meg az élettől való elfordulásával. A sivatagi atyáktól a katolikus szentekig, akik alávetették magukat a legvadabb önsanyargatásnak (pestisben haldoklók sebeit gyógyították), mindig a test megalázásáról volt szó, hogy ezáltal belépést nyerjenek Isten láthatatlan rendjébe, és kiérdemeljék a megdicsőült test eljövését (a katolikus teológiában mindig egy spirituális, romolhatatlan, örök, enyészetmentes testről van szó). Az anyagi világból való kihátrálás a mulandóból való kimenukulás útja, a szexualitás Szent Ambrus szerint egy olyan végzetes seb, amely elválaszt a krisztusi tökéletességtől. Így válik érthetővé a szüzesség kierkegaard-i kívánalma: ez nem elszennvedett állapot, hanem küldetés. A szüzességi fogalom a világi romlás tagadása, amely a test tisztaságát (amelyet akkoriban megköveteltek a fiatal lányoktól) a lélek tisztaságával cseréli fel, ez ugyanis állandó és visszavonhatatlan. Kierkegaard megfordította a klasszikus házastársi viszonyt és örök jegyességet fogadott: a tradicionálisan nőktől megkövetelt önmegtartóztatást vállalta fel. A szerelmet azért hozza szóba, hogy még inkább kitérjen előle, és egy képzeletbeli hódítás területére számúzza. Lényegtelen, hogy adott esetben egy nyilvánvaló neurózisról vagy egy alig titkolt impotenciáról van szó: a gátlás az alkotás kizárólagos motorja. Úgy kell kitérni a másik személy elől, hogy képzeletben a legvadabb szenvedélyeket éljük át vele. A szerelem a szerelem előkészületeiben, és soha nem a kibontakozásában marad meg. A megéléstől való félelem a végtetek felértékeli az előkészület pillanatait: az erotikus készlet abszolút hiánya. A testi aktus magától értetődően ki van zárva, de az együttélés is, ahogyan a nemek közötti egyszerű barátság is. Kierkegaard azt ábrázolja nagyszerűen, hogy csak arról beszélünk helyesen, amit nem ismerünk. A csábítás és a megkívánás zseniális megjelenítője egy női szellem után

sóvárgott egész életében. De microda elevenség van ebben a kudarcban, mennyi energia a jegyességek felbontásában, az életpályák eltérésében és a vágyról való lemondásban.

3, A „talán” vidámsága

Az elszalasztott lehetőségek megannyi pillanata: egy ki nem mondott szó, egy elmaradt kézfogás, egy megelégedett majd visszavont gesztus, amikor sorsukat félelemből vagy félszeregségből nem tudjuk kézbe venni. Vannak olyan életek, melyek a túl korai és a túl késői pillanatok közé rekedve a megvalósulatlanban vesztegelnek. Bármelyikünk megírhatná a maga kihagyott lehetőségeinek történetét, azt, ami lehetett volna és nem történt meg. Hiába tudjuk, hogy a játék még nem ért véget, hogy minden pillanatban lehetőségünk van egy újakezdetre, az esemény végzetes: ami ugyanis megtörtént, az kitörli az egyéb lehetőségeket. A kierkegaard-i fogadás radikálisabb; nála ugyanis egyszerűen az élet kizárásáról van szó, és a nem megvalósuló lehetőségek tanulmányozásáról. Egyáltalán nem foglalkozik vele, hogy létezhet-e számára valahol egy szebb vagy örömtelibb élet. Ő nem Baudelaire vagy Rimbaud, aki az ismeretlen mélyén újabb borzongásra vadászik. Éppen annyira ellenzi a polgári sekélyességet, mint a deviáns költőiséget. Vele ugyanis elhatározásából adódóan soha semmi nem történhet meg, legfeljebb egy eseménytelen életben lehet része. A meglepő azonban, hogy ez a gátoltság ilyen alkotói kibontakozásnak adott teret. Ez Kierkegaard zsenije: a világtól való búcsú a világ előtti tisztelgéssel indul, a szenvedélyek esztétikai stádiumával. Az igaz ember önként távozik a világból, de előtte megénekli annak örömeit és szépségeit, gyöngéden és iróniával szemléli azt a világot, amelyből kitiltja önmagát. Ennél a misztikusnál megjelenik egy mulatságos és poétikus dimenzió, ami írásainak szikrázó hangnemet kölcsönöz. Szövegei széles skálán mozognak az értekezés, az aforizma, a krónika regiszterében: semmilyen nyomát nem találjuk a germán nehézségnek. Nála a „talán” vidámsága, a soha be nem következő pajkossága uralkodik. A be nem teljesülés elválaszthatatlan egy bizonyos vidámságtól.

A csábítók nagy családjában sajátos helyet foglal el: a menekülő, a rejtőzködő szerelmes. Ebből adódik, hogy két mozzanatot részesít előnyben a szerelmi viszonyokban: az előjáték és az elhagyás pillanatát. A kettő között semmi sem történik meg, a találkozás alól kibújik és megtagadja ennek jelentőségét. A pajkos kislánynak meg kell őriznie tisztán a lehetőség-szerűségét. Minél kevésbé érinti meg őt, annál tökéletesebb. A leg-

jobb szerető egyébként is az, aki faképnél hagy minket egy másik kérés miatt. Kierkegaard számára minden a lemondásból áll; ezt követően ugyanis megünnepelheti az ismétlést, mint a régi jegyessel való kapcsolatának újra felvételét, hogy első kudarcukat legyőzzék. Az ismétlés egy olyan újajászlés volt, amely egy minőségi ugrást, az elvétett egyesülést tenné újra lehetővé. „A szellem a másodsorban lakozik”, írja. Mivel azonban semmi sem történt az első alkalommal, ez az újajászlés a semmire épül. Az újakezdet és egy második lemondás – más néven kitérés –, amely megerősíti az elsőt, csak hogy dicsőséges lemondás, ami látszatra tisztára úgy néz ki, mint egy győzelem. „A visszaemlékezésnek megvan az az óriási előnye, hogy a veszteségből indul el, és megingathatatlan, lévén hogy semmit sem veszíthet el.”⁷

Ez a kierkegaard-i Erősz különös dialektikája: már azelőtt véget ér, mielőtt elkezdődne. Ezt követően újra belelendül az első mulasztás felelevenítésébe, egy olyan dolognak az ismétlésébe, amire soha nem került sor, és ami legfeljebb külső kivételként következhet be. Ez a „szerelem” szükségszerűen halva született, hogy életerő válhassék belőle. Át kell kelni valamennyi öröm semmisségén, elhasználni a készletet, mielőtt átélhetővé válna. A lemondás megelőzi a létezés, amely így zárójel közé szorul, és áldozati dimenzióra tesz szert.

4, A leróhatatlan adósság

Köztudott, hogy Kierkegaard élete a káromlás bűnével indult. Apja, egy nagyon szegény sorsú család jutlandi pásztora tizenkét esztendőskorában korholja és megátkozta Istent, amiért ilyen kegyetlen sorsot szánt neki. A család fő később megmagyarázhatatlan módon a kötöttáru-kereskedelemből gazdagodik meg, és élete végéig röstelli a Teremtővel szembeni bizalmatlanságának pillanatát. Sören – született melankolikusként – a szenvedő szolga szerepében találja magát, és magára veszi az előző nemzedék bűnét. Számára a létezés a vezeklést jelenti, lévén egy olyan beszennyeződés áldozata, melyet semmi sem törölhet el, mivel ez a szennyeződés Dániát, a szkeptizmus és a mechanikus szellem pedig a korszellem egészét fertőzte meg.

„Mindenfajta közvetlenség hiányzott belőlem, ilyenformán a szó közönséges emberi értelmében nem is íltem; eleve reflexióban jöttem a világra (...). Így tettem az életemet – minden lehetséges élvezetbe beavatva, de igazából semmit sem élvezve; inkább az volt fájdalmas melankóliám szórakozása, hogy az élvezet látszatának megteremtésén dolgoztam minden lehető emberi kapcsolatban, de hogy bárkiben megbízom, az

eszembe sem jutott, és aligha ötlött fel bárkiben is, hogy a bizalmasnak tartsa magát, vagyis külső szemlélővé kellett válnom, és annak is kellett maradnom. Ebbéli minőségemben – szellemi ember lévén – rendkívüli mértékben gyarapodtam tapasztalatban, közvetlen közletről láthattam a kéjek, szenvedélyek, hangulatok, érzések, stb. egész tárházát (...) megértettem valamit, nevezetesen azt, hogy leghelyesebb, ha életemet vezekléssel töltöm.”⁸

Ez az önmagát kortársainak túságként felajánló borús Krisztus legfőképpen a bevezetés és az utóirat, a limbusok és az alkonyat, a kezdetek reszketésének és a későbbre halasztás dicsőségének bölcseleje. E kettő között mindent felszámol, és marad a testetlenné párolt valóság. Nem meglepő, hogy neve dánul a temetőt idézi fel (vagy az egyházi birtokot). Tüzes vassal megbélyegezve, bőre alatt tűskével egész művét önmaga felszámolására és megvonására építi fel. Szülő atyjának bűnét jóváteendő, minden létformát megtilt önmaga számára az alkotás kivételével, s így megelégszik annak képzeletbeli projekciójával, hogy mivé válhatott volna. Kimerülten saját magától, mielőtt még valakivé vált volna, kivételes lázadást szított korával, a lutheránus egyházzal, „Isten tisztviselőivel”, a dán állammal, a hegeli filozófiával szemben. Egy vallási paradoxon úgy tartja, hogy aki elfecsereéli életét, megmenti és eposzi nagysággig növeli azt. Gőgijében a leghétköznapi embernek szeretne látszani, egy egyszerű koppenhágai járókelőnek, aki szalonkabátot és kalapot visel, noha egy teljes metafizikai tragédia ölt benne testet, és nem kisebb terhet visz a vállán, mint Dánia megváltásának ügyét. A földi élet szökevénye ő, aki nem ellene volt az életnek, csak félre állt, hogy egy jelentőségteljes párbeszédet folytasson Istennel.

A magasságoshoz való kivételes viszonyt Kierkegaard az individuum osztályrészévé tette, a szenthez és a remetéhez hasonlóan. „Az emberek pontosan tudják, csak nem akarnak róla tudomást venni, hogy individuumnak lenni, individuummá lenni megköveteli a földi dolgoktól való elfordulást. Az individuum a szellem kategóriája.”⁹ Így születik meg egy elképesztő félreértés alapján Kierkegaard egzisztencialista mítosza: a rendíthetetlen Krisztus-követés apostolának gondolta magát, és a kollektív konformizmus elleni egyéni lét védelmezőjének tették meg. Az inkarnáció valamennyi formáját elutasító szellem, a tagadás megveszekedett híve azok szimbólumává lett, akik két évszázada védelmezik az individuális szabadságjogok kibontakozását. Ellentmondásokban gazdag életműve a legkülönfélébb értel-

mezéseket teszi lehetővé. Az egzisztencializmus alapítója elvonatkoztatott saját létezésétől, egész zsenijét negatív szenvedélyeknek szentelte: nem dolgozott, nem szeretett, nem törekedett, nem közősködött, így formázva meg Melville Bartleby-jének kiáltását: „inkább nem, nem szeretném”. Elszakadt a világtól és felfüggesztette a vele folytatott viszonyt, hogy annak legjavát birtokolja. Világunkban, mely arra szólít, hogy „Legyél boldog”, és „Változtasd meg az életed” (Peter Sloterdijk) ő marad a dezertálás lenyűgöző mestere.

MARSÓ PAULA FORDÍTÁSA

SVETISLAV BASARA

Egy kellemetlen tanú: doktor Destouches

*Hatalmas kínai népi rendőr ébreszti,
akkora a segge, mint egy érseké.
Céline*

Ünnepélyesen nyugtázni kell, ha valami betölti a száz évet. Közleg – és egyre közelebb van! – az ezerkilencszáztizen-négyes esztendő századik évfordulója! Szép, kerek szám! Oda vagyok a jubileumokért. Lesznek fogadások, ünnepélyes hablaty, hazabálás.

Kétezer-tizenégy – dohos hullák kiszellőztetésének, halottak rituális vállonvergetésének, alkalmi bohócok blablázásának éve. Életüket adták a szabadságért! Hősök! Áldozatok nem volt hiábavaló! Szabadság! Béke! Európa! Jövő! Jólét! A jubileumi tömegneurozízis máris tömegpszichózisba megy át. A győztes államocskák a történelem átszabásától rettegnek! Attól félnek, hogy valaki ellopja tőlük a győzelmet! Ezt sohasem fogják megengedni! A győztes nagyhatalmak jobban tartják magukat – talán éppen ezért nagyhatalmak –, habár abban már nem biztosak, hogy győztek-e annyira, amennyire lehetett és kellett volna. A vesztes államok ezzel szemben úgy vélik, hogy túlságosan is vesztek. Talán lehetne valamit csinálni! Talán helyre lehet ütni az igazságtalanságot. Sohasem lehet tudni! Nincs egyöntetű nézet! Mindenki azt látja a Nagy Háborúból, amit akar, amit mondtak neki, hogy látnia kell, vagy amiért megfizetik. A körülmények összjátéka folytán én az utóbbiak közé tartozom. Megfizetnek – különben egy sort se írnék –, hogy házi feladatot írjak ezerkilencszáztizennégyről, amiről – még ha fizetnek is érte – egy árva szót se írnék, mert annyit sem érdemel, ha ez a felkérés nem afféle militarista hangulatban talál, nevezetesen a Gradac Destouches doktorról, alias Louis Ferdinand Céline-ről szóló külön-számának olvasása közben.

¹ Szerzői tevékenységről. Ford.: Hidas Zoltán, Latin Betűk, Debrecen, 2000. 79.old.

² A csábító naplója - mesék az emberi szívről. {részletek Kierkegaard: „Vagy-vagy” című kötetéből}. Szada: Kassák, 2004. In: Vagy-vagy. Bp.: Gondolat, 1978. (második kiadás: Bp.: Osiris-Százdévg, 1994.; harmadik kiadás: Bp.: Osiris, 2001.)

³ Az ismétlés. Ford. Gyenge Zoltán, L'Harmattan, 2008. 95.old.

⁴ Az ismétlés. 90.old.

⁵ Ld. Ehhez Georges Gusdorf Kierkegaard könyvét (Seghers, Párizs, 1963) 41-42 old.

⁶ „In vino veritas” In: Stádiumok az élet útján. Ford.: Soós Anita, Jelenkor, Pécs, 2009. 57.old.

⁷ Ismétlés, im.

⁸ Kierkegaard: Szerzői tevékenységről. Ford.: Hidas Zoltán, Latin Betűk, Debrecen, 2000. 80. old.

⁹ Idézet a Napló 1851 januári és 1852 augusztusi feljegyzéséből.

A Gradac Céline-számának olvasása a dolog természete folytán maga után vonja az Utazás az éjszaka mélyére újraolvasását, az Utazás az éjszaka mélyére újraolvasása pedig – akarta vagy sem – 1914-hez vezet, aztán egyenesen a nagy szíváshoz, a nálunk első világháborúként ismertebb Nagy Háború első vonalába. Céline-t – vigyázat! – saját felelősségére olvassa az ember! Leghelyesebb golyóálló mellényben, gázálarcra a kézben. Az Utazás oldalairól gomolygó harci gázok gyógyhatásúak, de árthatnak is. Aki szeretne megtudni valamit, egynemely igazságocskát a Nagy Mészárlásról, okairól és – főként – következményeiről, az felejtse el a hazug történelmeket, és mélyedjen el az Utazásban. És ne csak az Utazásban, hanem Destouches többi művében és interjúiban is. Főleg az interjúiban. Destouches doktor az interjúiban a legmélyebb és a leggyilkosabb – ott nem akadályozza a fabula. Ott – csontig lecsupaszítva – cinikus és szégyenkezés nélkül vezeti elő nyárspolgári nézőpontból eszelős antropológiáját és még eszelősebb filozófiáját. Az ember – így látja doktor Destouches – épp csak annyira humánus és kulturált, amennyire egy tyúk repülni tud. Ha egy tyúknak – magyarázza doktor Destouches – jó erősen a seggére feldobja magát, kotkodácsol, verdes a szárnyával, de földszintes módra azonban meg is feledkezik a repülésről, és visszatér kicsinyes gondolataihoz, kicsinyes élvezeteihez – a csipegetéshez a ganéban. Az ember ugyanígy. Amíg a seggét verik, vagy – ez a hatásosabb – gumibotozzák, kizsákmányolják és megalázzák, mutat némi fogékonyságot a kultúra, sőt kivételes esetekben a vallás iránt, ám mielőtt a verés – bántalmazóinak dekadenciája vagy lankadása következtében – abba marad, mielőtt az emberek holmi „szent emberi jogok” mellett teszik le voksu-

kat, az ember visszaereszkedik – nem a földre, a föld a tyúkoké, hanem – az alagsorba, és ott, az alagsorban kezdi el csipegetni felebarátai nemiszervét, a húst és a zsíros ételeket a megrakott asztalokról, továbbá hatalmas mennyiségű alkoholt fogyasztani, elhízni, pénzt gyűjteni, tétlenkedni és szórakozást keresni, és ez mind olyasmi, amitől degenerálódik, kreténné válik, eltompul, és ami kizárólag háborúval gyógyítható. Ha nem lenne háború – suttogja nekünk Destouches doktor –, az emberi nem olyan életformába degenerálódott volna, amelyet a természet többé nem képes elviselni. Háborúzunk, hogy túléljünk! A háború értelme – a pusztá fennmaradás. Destouches doktor nem háborús uszító! Nem! Egyáltalán nem! Távol áll tőle!

Az uszítóktól Destouches undorodik. De undorodik az uszítottaktól is. Beismeri, ő is hagyta, hogy uszítsák. Vígán, hazafisággal eltelve indult a háborúba, mondja. A reményteljes hősöket, a tisztecskéket, akik dicsőítik a háborút, és afféle léghűsítőnek, fertőtlenítőszernak tekintik, amely majd megtisztítja és megerősíti a nemzetet, Destouches komplett idiótáknak tartja, mert tudja – valójában mind tudjuk, csak hülyének tettejük magunkat –, hogy ennek semmi köze az agyhoz, hiszen kiáltozó tény, hogy Európában minden jelentősebb háború után egyre kevesebb erős, bátor és jóra való férfi születik, viszont egyre több kretén és gyengeelméjű puhány. Nem! Destouches nem mentegeti a háborút. De a békét sem mentegeti. Destouches, a defetizmus von Clausewitz számára a háború a béke folytatása erőszakos eszközökkel. Akinek van vér a pucájában, megérti, mit akarok ezzel mondani. Cigánykodók, seggdugattyúk, zabagépek, azt kaptuk, amit akartunk, és még jól is jöttünk ki belőle, nagyjából ez annak a kódolt táviratnak a tartalma, amelyet Céline már évtizedek óta küldözget a kulturális nyilvánosságnak, az édeskedők cégének – a politikus, író, mázoló és zenész uraknak, a Sorbonne-on vagy az École Normale Supérieure-ön diplomázott cukrászoknak, akik az emberi valóságot – ezt az alvadtt vérből, gennyből, ondóból, hüvelyváladékból és szarból készült tortát – szacharinnal és marcipánnal vonják be. Ah, belle époque! Emarcipáció! Vaginológia! Seggbókolás! Szaravágás! Zúrzavar! Túlteltség! Szüntelen ingerlékenység! Kollektív európai idegösszeomlás. Elviselhetetlenség, a megkönnyebbülés látszata kedvéért mindig a másakra vetítve, a németre mondjuk, akinek a germán húgya – egy tekintélyes francia akadémikus szerint – százszor bűdösebb az átlag francia húgyánál. A baj ott kezdődik, hogy a német képes háborút indítani a német pisa becsületének megsértése miatt. Alig várja, hogy megöl-

hessen, nem csupán azért, mert megsértette a német húgyot – amely valószínűleg a legjobb húgy a világ összes húgya közül –, hanem mindenekelőtt azért, mert francia vagy, szifilitikus, degenerált nyamvadék, aki a húgyvezetéke eldugulása miatt még pisálni is képtelen. Vajon Céline olvasta Schopenhauert? Lehetetlen, hogy ne olvasta volna. Ruysbroeckot olvasta, azt tudom, őt említi. Talán Johannes Eckhartot is. Hogy magától, vagy az ő hatásukra ismerte-e föl Céline a futóárókban, nyakig a sárban, hogy valójában nem a németek az ellenségei, hanem az egész világ – ezt nem tudom, erről sehol sem beszél. De attól fogva haláláig az egész világ Céline ellensége, Céline az egész világ ellensége, a világ minden akaratmetgnívlánulásáé és a világ minden cirkuszi mutatványáé. Monarchisták! Rémség és borzalom! Dekadencia! Le a királlyal! Kommunizmus (a helyszínen, a Szovjetunióban ismeri meg) – Éljen Első Péter. Éljen XIV. Lajos, éljen Ferenc József! Jobboldal! Királyi buzeránsok egyesülete. Seggdugattyúk! Hagymán és vízen. Baloldal! Sületlenségek! Ízléstelenség! Semmi stílus. Eluard, Aragon, Sartre. Világhírű gimnazisták! Nincs olyan fogalom, jelenség, filozófiai eszme, politika, ember vagy embercsoport, amelyet Destouches doktor ne utálna és utálkozva el ne vetne – ugyanezt teszik a keresztény misztikusok is –, Céline azonban nem keresztény misztikus, vagy mégis, ki tudja – Destouches doktor szüntelenül a vallásosság határán jár – egyszer misztikusnak mondta magát – ez Franciaországban még elmegy –, de nyilvánosan, Párizs közepén azt mondani, hogy hisz Istenben, annyi, mint a Prófétát gyalázní Teheránban. Ez olyasmi, amit Destouches doktor nem ejtethet ki a száján. Akkor senki sem venné meg a könyveit, ő pedig azt akarja, hogy vegyék a könyveit, hogy sértegethesse őket, és mellesleg összekaparjon egy kis pénzmagot, ugyanis – mielőtt irodalmárként elhíresült – orvosként elvesztette a hitelét. Nem lehet csak úgy eldobni a karteziánus szellemet. A lelket rábizhatjuk sarlatánokra, a tüdő és a máj gondját jobb megbízható mesterekre hagyni.

Senki nem gyűlölte úgy a karteziánus szellemet, mint Céline, és senki nem volt odaadóbb rabja ennek a szellemnek. Mint macska a mészárszék körül, egész idő alatt a kereszténység körül ólálkodott, amelytől hájas seggű püspökök élő fala választotta el.

„A kereszténység gyakorlati értéke az volt – írja Céline egy helyen, az elkárhozottak afféle katekizisében –, hogy nem édesítette meg a pirulát. Nem szépitett, nem akart választókat megnyerni, nem akart tetszeni nekik, nem ringatta a bölcsőjüket. Már a pályában elkapta az embert, és mindjárt a képébe mondta,

BASARA, Svetislav
(Bognár Antal ford.)
[Feljegyzések a biciklistákról](#)
(Bognár Antal ford.)
JAK– Osiris, 2000

[Parkinson-kór – a kezdet és a vég](#)
Timp Kiadó, 2010

CÉLINE, Louis-Ferdinand
(Szávai János ford.)
[Utazás az éjszaka mélyére](#)
Kalligram, 2010

[Halál hitelbe](#)
Kalligram, 2006

[Bohócbanda](#)
Kalligram, 2008

[London Bridge](#)
Kalligram, 2011

az orra alá döngölte: Te szárnalmas, torz bűzlemény! Örökre egy rakás trágya maradsz... Te születésedtől fogva szar... Hallasz? Pontosan ez a helyzet, ez a lényege az egésznek! Vagy talán... talán... ha jobban megnézzük... talán létezik egy aprócska esély, hogy egy icipicit megbocsássák neked, hogy ilyen elképzelhetetlenül undorító, utálatos szarkupac vagy!"

Destouches doktor, a háború kellemtelen tanúja, a béke még kellemetle-

nebb tanúja. Egyáltalán nem csoda, hogy – akárcsak François Rabelais – foglalkozására nézve orvos volt. Valójában soha nem is volt más, mint orvos. Mindaz, amit írt – és ez nem kevés –, valójában nem próza, hanem anamnézis, diagnózis, hátborzongató európai kórtörténet...

Olyan kórokról, amelyekre, úgy tűnik, nincs orvosság.

CSORDÁS GÁBOR FORDÍTÁSA

HÁY JÁNOS

Nehéz nélküle(m) elképzelni a világot – Petri Györgyöt

Egy könyvesboltban találtam, hátra volt csúsztatva, koszos volt. Büszke voltam, hogy azt választottam, és nem a hivalkodó kurzusköltők könyveit. Azt választottam, amit nem választott senki. Feletem bárny, gondoltam volna, ha metaforákban gondolkodtam volna, holott csak egy poros otfelejített könyv volt (*Körülírt zuhanás*). A haverom bátyja, azt mondta, mikor mutattam neki, hogy az jó. Nem mertem visszakérdezni, hogy miért, mert olyan volt, mint egy zen-buddhista bölcs, nem lehetett csak úgy kérdegetni tőle, ha visszakérdezek poánvágott volna, hogy gondolkodjál. Eddig a délutánig így néztem rá. Csak akkor változott meg minden, mikor észrevettem, el akarja lopni. Egy zen-buddhistának, gondoltam egy buddhizmusról szóló ismeretterjesztő könyv alapján, semmi nem lehet olyan fontos, hogy lopjon. Biztos nem hagyod nálam, kérdezte, mikor visszakértem. Nem, mondtam, s már tudtam, ez a könyv azért jó, mert a haverom bátyja el akarja lopni.

Mért Erdélyt csatolták el, miért nem Petri Györgyöt

Rendhagyó irodalomóra, mondta a magyartanár, s én azonnal jelentkeztem, hogy szívesen, mert van egy könyv, amit. Husz perc volt csak, utána megbeszélés, Verseket olvastam fel, meg persze kerekítettem egy kis életrajzot abból a pár adatból, ami a fülszövegen volt. Született 43-ban, beszéltem óvóhelyről, ötvenes évek alatti üldöztetéséről, a fellélegző hatvanas évekről. Negyvenhárom és hetvenhat közé kerekítettem egy életet. Legendás hosszé vált a költő, miért is ne, ki az a hülye, aki nem teremt legendát, ha épp lehet. Senki nem ismerte ezt az embert, kicsit úgy viszonyultak hozzá, hogy biztos véletlen jelent meg a könyv, holott ez már a második volt, érveltem. A magyartanár nézett rám, honnan jöttem, egy vidéki fiú mit keres abban a fertőben, amit a versek hoztak. Nincs benne, mondta, költői ez, meg közösségi az, nincsenek benne gyökerek. Ez a gyökerek

volt a legvisszataszítóbb, mert magamat teljesen gyökértelemnek tartottam, aki mint más kacatot a szél sepe a fővárosba. Nem beszél arról, folytatta, ami mindannyiunkat, minket, mint magyarokat... Itt megállt, nem mert továbbmenni, de tudtam, a magyarság sorskérdéseiről akar beszélni, csak nem mer, félti az állását, a sorskérdésekről, amelyek Moháccsal kezdődtek, vagy a muhi csatával, s ki tudja hol végződnek, mert nincs az az isten, aki megmentene minket a további sorscsapásoktól. Persze előhozta volna Trianont is, ha merne volna, hogy mért Erdélyt csatolták el, miért nem Petri Györgyöt. Szóval, nem beszél arról, mondta, azokról a kérdésekről, amelyek minket mindannyiunkat érintenek, legalábbis ő azt hitte mindannyiunkat, nem vetődött fel benne, hogy például engem pont nem. Aztán itt van ez a gátlástalan pesszimizmus, egy árva utalás sincs benne arra, hogy van kivezető út, holott van. Pofátlan pesszimizmus, mondta alliterálva, mégiscsak magyartanár, talán költő akart lenni, sorskérdések megfogalmazója, a nemzet igrice. Pofátlan pesszimizmus, s hogy mit akarok én ezzel, én mégiscsak az anyaföldből sarjadtam ki, nem a Rákóczi úti betonból.

Ebbe a versvilágba besétálni életveszély volt

Áltam ott a kopott könyvecskével. Pesszimizmus, nem értettem, én ilyet nem is vettem észre, talán mert a világfájdalom egy kamasz számára olyan, mint az anyától, természetes otthonosság, vagy mert nem tudtam, ahogyan azóta sem tudok olyan műveket pesszimizmus megélni, amelyekben a nyelv, a valóság, helyesebben a valóság nyelvi újraértelmezése elemi erővel jelenik meg. Nekem ebben semmi negatív nem volt. Nekem ez menekülő út volt. Ahol végre elkerülhetem az átlékesült költői ének dzsungelét. Mert milyen volt az akkori magyar költészet: egyik oldalon a metaforazuhatag, felezőnyolcas, páros rím, olyan kusza képiség, hogy ha azt követi az ember, az

ágytól az asztalig nem tud eljutni, a másik oldalról meg a kozmikus agyömlések, tele a molekuláris biológia, a csillagászat és az atomfizika legújabb frázisaival, mintha egy modern tudományos könyvbe valaki belevágott volna egy dinamitot, s mindkettő mögött ott tobzódott kicsit divatjammúlt hacukákban az átszellemült versén. Mákonyos tekintettel nézett a metatérbe vagy hatalmas gesztusokkal magyarázott. Ebben a versvilágba besétálni életveszély volt, mint az elvarázsolt kastély a Vidámparkban, persze annál rosszabb, mert ettől lehetett félni, soha nem jut ki belőle az ember. Ez a tőlem alkatilag is idegen költészet uralta a magyar verspiacot. Akik ebben voltak érdekeltek, persze, hogy idegenkedtek Petri verseitől. És a többség ilyen volt. Nekik nem volt érdekük, hogy ez a versbeszéd legitimmé váljon. Nem feltétlenül azért, mert a diktatúra szekerítői lettek volna. Bár a szocializmus nem volt piacgazdaság, mégis volt egyfajta piac, ami a művészet terepén még az alkotók hiúságával is meg volt cífrázva. A Petritől való idegenkedés: piacvédelem volt. Mert Petri más volt, elkerülte a hevültséget, a lila ködöt, a szépelgést, s az értelmes beszéd és a gondolatiság felé mozdította a versbeszédet.

Otthonos volt nekem ez a világ, olyan fickók laktak benne, és olyan valóságok képződtek meg, amiket ismertem, amiktől nem félttem, mert én is közöttük éltem. Holott akkor szinte semmit nem értettem az egészről. Nem tudatosult bennem, ami később persze igen, hogy itt egy másfajta versbeni énnel van dolgom, hogy van egy alapvető távolságtartás és analitikus megközelítés, hogy ez a vers-én örökös az alkotói vizsgálat tárgyává van téve, s hogy ez némiképp az egész életműben így van. Lenyűgözött ez a fajta énnel-bánás, a tárgyiasultság mintájának tartottam, s csak később vettem észre, hogy mennyire csőbehúzott az alkotó, hiszen ha mélyebben megvizsgálom ezt az analizált ént, rögvést föltűnik, hogy az egész életművön keresztülvonul egy nagyon is hagyományos versalany. Egy önmagát centrális szerepbe helyező lírai hős, aki valójában egy jottányit sem enged a kitüntetett szerepéből, adott esetben a kitüntetett negatív szerepéből. Az én felülvizsgálata pedig nem kétségbevonja ezt a szereplőt, hanem tovább erősíti, immáron újabb és újabb oldalait is bemutatva. Amikor másnak és másnak látom, hisz van változás. Másnak látszik a *Magyarzatokban*, és másnak látszik a *Sár* vagy a *Vagyok, mit érdekelne* verseiben. A változás valójában nem az énből van, hanem az én környezetében, az elhelyezésben. Míg a *Magyarzatokban* egy hagyományos önsajnáló, kulturális panelekkel körbebélyezett énről van szó, ahol eljátszik a szokvány költői sze-

repekkel, a tragikummal mint énmeghatározással, az életműben továbbhaladva egyre inkább növekszik az én biológiai szerkezet felőli meghatározása, illetve a tárgyi valóság általi körülírás (*Tart, Reggeli, Jobb-e az undor, mint a harag*). Most orromra koppinthatna a figyelmes olvasó, hogy itt ellentmondás van, mi az, hogy nem változik az én, amikor más és más oldalát ismerjük meg? Hogy is van ez? Megjédek, mert érzem a maszatolást, mégsem tágitok attól, hogy ez a versén, ha a beleit fordítja ki, akkor sem enged a kitüntetettségből, olyan, ahogyan a szüleinket ismerjük meg, izzadtságsgú lesz az izzadtságuk, szájszagú a szájszaguk, de még felnőtként is félünk olyat mondani nekik, amiről tudjuk, hogy rossz véleményük van, mert szülők maradnak, egyre inkább hasonlítanak ránk, egyre jobban feltűnik az esendőségük, a rossz döntéseik, hogy nem képesek mindent megoldani, mint hittük valaha, de ők mégiscsak mások, a szüleink. Megtévedtségünk oka a versén tekintetében, hogy a nyelvhasználat radikalizmusa elfedi, hogy bizonyos értelemben a versén tekintetében szerzőnk nem vállal kockázatot, helyesebben, nem érdekli ez a kockázatvállalás, hogy netán kipucolja az ént a versből. Szemben Petri saját véleményével, nem leszámol József Attilával, hanem folytatja. Ha csak eszköztárában, s itt értem a képzőművészt és a versben megformált ént, vizsgáljuk, nagyon is hagyományos struktúrával találjuk szemben magunkat. S még a vers tere, mint teátrum sem épül le. Gondoljunk csak a *Körülírt zuhanás* nyitóversére: Ki találta fel a körülírt zuhanást, az ilyen és ehhez hasonló retorikus alakzatok otthonosak Petri költészetében. Hogy visszautaljak a magyartanár felvetésére épp nagyon is látszik, hogy hol vannak azok a bizonyos gyökerek, s hogy ez a költészet milyen szervesen kapcsolódik a magyar költői hagyományhoz, még ha folyamatosan provokálja is azt. Bár most, hogy e nyelvhasználat sokkal megszokottabbá vált, most látszik jobban, hogy a provokáció az alapokat nem érinti. Petrit hidegen hagyja az avantgárd múlteltörő gesztusa. Olyan, mint a jólnevelt középiskolások rendbontása, a végsőig provokálja a tanárt, de a szaros csizmát nem basszák az asztalra, mert tudják, hogy ők is onnan fognak enni. Mindezek ellenére illetve mindezek számításba vételével azt kell mondani, Petri költészete bár nem objektíválja, de tematizálja a versben beszélő én problémáját, a ki beszél kérdését, és tágitja a versén felismerhetőségének horizontját. Ez után a költészet után már csak az elvakult mozgatnak problémamentes igazságtudó vershősöket. A mindent tudó és mindent érző versének befellegzett. Kérdés persze,

hogya a neutralitásra törekvő új költészet megelégszik-e ezzel, vagy idegenkedik, s nem érti, miért van felülreprezentálva az én a versben, amit adott esetben nem tartanak különbnek egy belső szervnél, mondjuk a vesénél.

Az ellenzéki gondolkodás dalnoka

De Petri nem felszámol, hanem analitikusan feltár. Minden anyagromlásos vers, minden nyelvileg teljesen elhétköznaposított költői megszólalás mögött érződik egy etikai alap, nem moralitás, hanem inkább olyan, ami Kantnál a csilagos ég, valami evidencia. A biológikumig levitt emberábrázolás mögött látszik egy nagyon is létező humánus-kép. Petri ugyan túl van a nagy eszméken, de mégis a nagy eszmék viszonylatában fogalmazza meg a verseit. A 68 utáni hitevesztés költészete ez, leszámolás azzal a sokszázéves talán idealizált folyamattal, amit nagyvonalúan és némiképp pontatlanul felvilágosodásnak nevezünk. Vajon, kérdezhetnénk, ez a költészet az eszmevesztés utáni számvetés költészete, vagy az eszmenélküli világ első költészete? Számomra a válasz egyértelmű: ez a versvilág mindig is nagyon erősen tételezi az eszmét. Petri témaválasztása tulajdonképpen tradicionális. A szerelemről, a közzéről, a halálról, s általában a létről való gondolkodást Petri nem megkérdőjelezi, hanem inkább a megközelítésüket, az értelmezési terüket bővíti, leginkább azzal, hogy a negatív tartományba is elviszi az anyagot, illetve, hogy beengedi a versbe a mindennapiságot, az emelkedettség helyett a hétköznapi valóságot löki a színpadra.

Nem véletlen, hogy az eszmevesztés tragikuma után szinte egysvungra megszületik a *Magyarázatok*, s a közösségi eszméhez való visszaközvetítés eredménye az *Örökhétfő*, a másik egysvungos kötet. Talán nem a sorskérdések költészete a Petrié, de a „közösségi gond” felvállalása mindig is érződik rajta, még akkor is, ha egy pillanatra sem tágit az éncentrumú megfogalmazástól. Olyan közéleti és magánéleti állásfoglalások vannak benne, amelyek nagyon erősen tételezik egy konkrét közeg jelenlétét a háttérben. Ott vagyunk sokan, akik várjuk ezt a költészetet, várjuk az újabb verset, az újabb feltárást, a mi véleményünket, a mi szemremünk boncaszlatrátételét. A szamizdat időkben Petri önkéntelenül válik az ellenzéki gondolkodás dalnokává, s hiába próbálja az *Azt hiszik* kötetrel újrapozicionálni magát, a mítosz akaratlanul is felépül. Politikai költészet, méghozzá nem a rejtjelezett formában, hanem direkt kimondásokkal. Lehetett ekként megszólalni akkor a világról. Lehetett, mert egy hatalommal nem rendelkező, de etikailag makulátlan közeg és gondolkodás volt a háttérben.

Volt minek nekivetnie a hátát. Politikai költészet csak akkor lehetséges, ha a politikum létalapokig hatol, s ha a megszólalás pozícióját egyértelmű moralitás rajzolja ki. Ha tetszik, politikai költészet csak fekete-fehér világban tud autentikusan megszólalni. Ennek a megszólalásnak az alapjai inognak meg, amikor a valahai demokratikus ellenzék legális hatalomra tesz szert.

Látszólag civil tér és civil idő

A kilencvenes években Petri bár nem kerül a közéleti megszólalást, egyre inkább fut bele az analitikus énmegformálásba. A versekben felerősödnek a magánvilág történései, a bombasztikus, nem ritkán retorikus megmondóversek (amilyen például a *Büntetés* vagy az *Ismeretlen kelet-európai költő verse*, a *Hírösszefoglaló*, a *Már csak* és sorolhatnám) amelyek a korábbi kötetekben nem ritkák, most visszaszorulnak. A versvilág egyre inkább anekdotikus válik. Szinte színházi jelenetezés zajlik, monológok, dialógok, novellák, amelyek történeteket rejtnek, találkozókat, ismerősök, utcai események. A Petri-vers képes hozni a múlt időt, mármint nem a versidő múlását, ami nagyvonalakban az értelmezési terek nyitogatása, s az ott való bolyongás, hanem a történet idejének múlását, ami a versidő eddig jószerével idegen időbeliséget vonz be. Látszólag civil tér és civil idő jelenik meg, amiben otthonosabb a mozgás, nem kell ünneplőt venni, hogy az ember beleléphessen. A versekben használt nyelvből kipucolódik a költőieség. S ami már az első kötetnek is célja volt, hogy egyfajta beszédnyelvhez közelítsen a versnyelv, immáron csúcsra jut. Egyértelmű, hogy a hétköznapi beszéd van valamiféle ritmusra rátörve. A dízajmentesített költeményekben a versszerűséget jószerével csak a ritmika őrzi. Bár hozzá kell tenni, ez a ritmika korántsem a hagyományos verstankönyvek ritmusajánlata. A dallam roncsolva van, s kialakul egy olyan szabadvers, amiben végig érződik valamiféle kötöttség, de egy-egy vers kivételével, nem jelenik meg ismert formaminta. A beszélnyelv használata, a történetiség és a szokványos költői képek megkritikálása egy sajátos verskaraktert alakít ki. A metaforák szerepét átveszi a gondolkodás és a neutrális helyzetleírás ütköztetése, némikor a nyelvtani alakzatok megrogálása. Ezek hozzák, ezek kényszerülnek hozni a konnotációk láncolatát. A versekben felmutatott hétköznapi-ság, az ön- és versvizsgálat folyamatos jelenléte, a valóságérzet beerősítése arra készíti az olvasót, hogy a hétköznapi tárgyasultságot bontsa ki, s találjon mögötte olyan értelmezési teret, ami a szöveget áttemeli a metafizikai érzékelés világába. Persze mindez már a korábbi kötetekben elő van készítve, hisz Petri mindig

igyekezett a kozmikus méreteket a foghatóság terében befogni. Hogy csak két kedvencemre utaljak, a *Táj vándorban* vagy a *Dal* kezdő soraira („Mint zsíros vízből egy ezüstkanál, / tompán csillog a nap”; „A hold ragyog. A nap ragyog. / – Mint vurstliban a motorok...”). Lerántja a kozmoszt a földre vagy épp ellenkezőleg, a földet megemeli a kozmikus magasságokba, vagy egyszerűen csak annyit mond: az van, ami van.

Nem válhat szoborrá a szobordöntögető

Petri a *Napsütötte sávval*, hogy konkrétan megnevezek egy ikonikus darabot, új révbé ér. Nem emlékszem sem előtte, sem utána, hogy vers ilyen vihart kavart volna. Ahogy megjelent a *Holmban*, azonnal felhívott egy haverom, s rögvést föl is hozta a számot. Hónapokig nem volt olyan beszélgetés, ahol ne került volna szóba. Talán az *Apokrif* váltathatott ki ekkora figyelmet. Szóval jöttek ezek a magánéletet felboncoló versek, Petri leszámol a politikai dalnok legendával. Felülírja a nyolcvanas évek szerepvállalását. Felülírja, mert az én folyamatos felülvizsgálata nem teszi lehetővé számára, hogy egy szerepbe belecsontosodjon. Nem válhat szoborrá, mert alapvetően szobordöntögető. Ugyanakkor az új versek életre hívnak vagy felerősítenek egy másik legendát: a deviáns alkotó romantikus képét. A kilencvenes évek fiatal rajongói már nem a politikai szerepvállalót istenítik, hanem azt az embert, aki nem hajlandó beilleszkedni a szokványos polgári értékkozegbe. Hiába volt, hogy Petri maga is számtalanszor elmondta, hogy immáron polgárilag értelmezhető viszonyok között pergeti a napjait, az alkohol jelenléte, a marginális múlt új legendát gyárt. Bármit is üzenjen a kortárs irodalomelmélet, az olvasó nem képes lehátozni a magánsorsot az alkotóról. A hallott életmózzanatok és a versből kikevert életesemények révén felépít egy személyiséget, ami korántsem azonos a versalanyval, s persze nem azonos a konkrét személlyel. Petri az ellenállás dalnoka után megkapta a világ elvárásaira fittyet hányó alkotó alakját. Furcsa mód, legalábbis én úgy érzékelem, épp ez legenda teszi egy évtizeddel később tulajdonképpen divatjamúltá az alkotót.

A kétezres évekre avitt magatartásává válik a lázadás, az újabb korosztályok beilleszkedni akarnak, komfortosodni a polgári társadalomban, a lehető legjobb helyet elfoglalni a kapitalizmus elosztórendszerében. A devianciát ostobaságnak tartják, ügyefogyottnak, aki ezt az utat járja, a devianciának nincs értéke, nem árazza be senki, mert nem ér semmit. Petri divatvesztett lett, mert divatos volt. Egy irodalmi lapban egy kritikus megírta,

hogya talán nem is volt olyan jelentős alkotó, mint hittük korábban. Csak a körítés vitte őt magasra. Már ezt is meg lehet írni. Már bármit, holott csak legendavesztésről van szó, s talán hogy az újabb költészetben (s persze a prózában ugyanúgy) beerősödött egy másfajta, az embert nem morális lényként kezelő beszédmód. Hiába Petri az, aki először biológiai irányból írta körül az ént, úgy tűnik ez nem elég radikális, mert az én mégsem tudott lesilányulni biológiai szerkezetébe, ott maradt, gondolkodni és érezni. Hiába Petri juttatta el a versbeszédet a hétköznapi nyelvhasználatig, valamit mégis megőrzött, ritmust, és képköltést, s nem tekintette a verset teljesen eszköztelen neutrális szövegnek. Hiába kerülte, hogy heroizálódjon a versekben megformált személyiség, a szomorúság, a fájdalom pátosza mégis talpatzatot nyomott ez alá a figura alá, mert nem hisz ez a költészet a személytelenség igazságában.

Kihez szól itt Petri költészete?

Mondd meg, mondta egy megyeszékhely könyvtárban a vidéki költő, az élményköltészet helyi nagysága, mond meg, kihez szól itt Petri költészete? Míg bambán bámultam rá kikerekedett szemmel, rögvést meg is válaszolta: Senkihez. És megismételte, senkihez. Én meg álltam ott értetlenül, hisz Petri amúgy pesszimizmus ide vagy oda, nagyon jól érthető és szerethető költő, tele van humorról, iróniával, gondolattal és finom valóság- és sorsérzékeléssel. Nem gondoltam volna, hogy ez mondjuk, Salgótarjánban nem szólít meg senkit.

Hogy ihletett elrédvésben vagy tudatos precizitással születik a költemény, a költők egyik vagy másik csoportba sorolják magukat. Ez persze átfordítva magyarra korántsem a Coleridge kontra Poe kettőst jelenti. Nem, nálunk bátran kimondhatjuk, hogy az elrédvés költői egyben az elhülyülés költői, s a tudatosság költői pedig valamelyest megőrzik az ész jelenlétét a versben. Petri ez utóbbi csoportba tartozott, profi volt, legalábbis annak tartotta magát, s a versírást szakmai munkának tekintette, bár persze ő sem tudta, amikor beindult egy vers, mitől indult be, s hiába maradt a gondolati líra alapján, az ihlet mozgatta a főbb szálakat, mint minden más költőnél. Nem volt budapesti költő, bár ott élte az életét, s bár magát egy csoport dalnokának nevezte, nem volt kizárólag annak a csoportnak a dalnoka. Nem akart mindenkihez szólani, ahogy Karinthy akart volna, mégis mindenkihez szól vagy inkább bárkihez, mint minden költő.

Hodie mihi, cras tibi. Divatok jönnek, mennek, lehántódik a felesleges teher az alkotóról. Lehántóldik Petriről is a szükségtelen legenda. Megérkezik majd a tra-

díciókereső írók új hada és itt borítékolom, hogy Petrire rátalál, ahogyan az olvasó is újra és újra megtalálja őt, immáron olyan látva, amilyen. Olyan, aki átalakította a versénhez való viszonyunkat, kibájlta a magyar versritmust a babiloni merevségből, aki olyan nyelvet legitimizált a költészetben, amit korábban még a prózáírók is óvakodva használtak, aki a hagyományos költői témák vizsgálatát kitágította, a szerelemtől a közéleten át a halálig. Aki után, zárhatnám ezzel a köz-

helyes megállapítással, biztosak lehetünk, hogy úgy verset írni, mint előtte lehetett, már nem lehet, vagy legalábbis nem érdemes, de valójában Petrit soha nem érdekelték a másfajta versírási módok, nem állt harcban, vitában a tőle idegen poétikákkal, ha az életmű etekintetben üzen valamit, inkább azt, hogy a jövőben is mindenki úgy ír verset, ahogy kedve tartja, a különböző poétikák felelősségét mindig az alkotó cipeli a hátán, s vagy összeomlik vagy nem, az egész cucc: saját felelősség.

Ha egymás után 30 ezerszer leírom azt a szót, hogy »Esterházy« – ez adja ki nagyjából egy kisebb regény terjedelmét –, ezzel még nem történt semmi, nincs semmi a kezünkben. Hacsak nem avantgárd periódusunkat éljük épp – de ilyesmi ma már nem létezik –, ahol a gesztusok fontosabbak a szövegnél. A rózsza az rózsza az Esterházy. Na igen.

De egy ilyen szó megnyit előttünk egy teret, és ezt aztán kitölthetjük a történettel vagy valamivel, amit utólag, post festum történetnek látunk. Ha egy szóval fennáll ez a lehetőség, tehát nyit lehetőséget egy elkövetkező munkára, akkor lehet így fogalmazni, hogy egy szóban benne rejlik egy történet.

■ *Harmonia Caelestis című, 2001-ben megjelent könyvének utolsó bekezdése ezzel a mondatlal kezdődik: „A haza szóra föl pattan, mintha tényleg megoldást találtak volna.” Aki föl pattan ebben a mondatban, az „édesapám”. Mi történik, ha ma olvassa ezt a mondatot?*

■ *Ez most egy aktuálpolitikai kérdés? Nem, nem hiszem. Azt mondani, hogy nem olvasom a régi mondataimat, csak síma kifogás volna, ezt belátom, bár tényleg így van. Az egy másik kor volt, amelyben az apa föl pattant. A „haza” szóban is történelem rejlik, a közelmúlt történelme is, közeli kor, a most. Most aktuálpolitikázlok. Tényleg van bennem egy olyan reflex, hogy a himnuszra föl kell állni. Ezt az édesapámtól tanultam, aki valamennyire mégiscsak hasonlít a regény főhősére.*

■ *Új könyvének a címe Esti. Ebben van egy kis jegyzet „Fütyörészés” címmel. Így szól: „Milyen nagy szüksége van a hazának azokra, okoskodott, nem – van másik! –, fütyörészett Esti, akik fütyülnek rá?” Milyen dallamot fütyörészett Esti?*

■ *Esti többek között író is, tehát a szabadság rabja. Nem cinikus, tehát nem fütyül mindenre. Ebben az esetben én,*

aki zeneileg... most mit mondjak? eléggé használhatatlan, kifinomulatlan, struktúrátlan, vájatlán fülű vagyok, szóval a muzsikát illetően nem vagyok muzikális, azt mondanám, hogy ennek éppenséggel hazafias dallamnak kellett lennie. Egy mégis-dallamnak. Esti ebben a tekintetben Thomas Bernhard-tanítvány. A barátságos fajtából, bár ez valószínűleg contradictio in adjecto. De kedveljük az önellentmondást.

■ *Esti Kornélt Kosztolányi Dezsőtől kölcsönözte. Egy nap Esti Kornél rájön, hogy Mátyás királyra hasonlít. Miért van Magyarországon ennyi legenda Mátyás királyról?*

■ *Tartok tőle, hogy despotá volt. Minden esetre egy úgynevezett erős király, és ez sok kellemetlen dolgot is jelent. De kellenek a legendák. Ha már szabadság nincs, akkor legalább mesék legyenek a szabadságról. Igazságosság, ha már nem a törvény előtt, akkor legalább esténként, anekdotázás közben. Mátyás király az „annak idején”. Annak idején, amikor Magyarország még nagy volt. Annak idején, amikor a magyarok még magyarok voltak. (Kéretik nem kérdezni, hogy ez mit is jelent!) Annak idején, amikor még nem volt bennünk kisebbségi érzés. Annak idején, amikor a nők még nők voltak, a férfiak meg férfiak. És tényleg: Magyarország akkoriban erős volt stb. Mátyás király olyan, mint Puskás Ferenc. Vagy a legkisebb királyfi a mesében, aki mindig győz. Aki győzedelmesen képvisel minket a nagyvilágban. Valahogy így.*

■ *És Németország? Mit jelent Önnek az a szó, hogy Németország?*

■ *Über alles. Bocsánat. Goethe. Savanyúkáposzta. Szembenézés a múlttal. Özil. És nem Rahn! Nem Ausztria. Tehát nem Musil, nem Wittgenstein. Nem Handke. Hanem Heißenbüttel. Milyen jó lett volna ismerni! Egy ország neve csupa közhelyhez vezet.*

ESTERHÁZY

Péter

Termelési-regény
Magvető, 1979Bevezetés a
szépirodalomba
Magvető, 1986Harmonia caelestis
Magvető, 2000A szabadság nehéz
mámora
Magvető, 2003Esti
Magvető, 2010Egyszerű történet
vessző száz oldal –
a kardozös változat
Magvető, 2013„Esterházy vacsora”
Magyar Lettre
Internationale, 37(Eve-Marie Kallen
interjúja)
„Nem akarok sokat,
csak mindent”
Magyar Lettre
Internationale, 39„A Tóttössy-szöveg”
Magyar Lettre
Internationale, 47„...attól féltém, hogy
ezután majd komoly
embernek kell
lennem”(Litera-nagyvizit)
Magyar Lettre
Internationale, 48(Okszana
Jakimenko
interjúja)
„Kis magyar
pomográfia oroszul”
Magyar Lettre
Internationale, 56(Majse Aymo-Boot
interjúja)
„Azt hiszem, inkább
szó-író vagyok”
Magyar Lettre
Internationale, 69(Selyem Zsuzsával)
„Amit el akarok
mondani, az
többnyire nem egy
történet”
Magyar Lettre
Internationale, 80

ESTERHÁZY PÉTER – LOTHAR MÜLLER

Egy hamburgi beszélgetés

LOTHAR MÜLLER ■ *Az irodalmat szavakból csinálják, nem gondolatokból, ezt szokta mondani. Mit gondol arról, hogyan kerül bele a történelem az irodalomba?*

ESTERHÁZY PÉTER ■ *Ha félre akarom érteni, (amit a német nyelv megened), és a történelmet (Geschichte) úgy érteném, hogy történet (Geschichte) mint cselekmény, mint sztori, akkor azt mondhatnám, a történet nem tartozik hozzá mindenképpen az irodalomhoz. Ez volna az önéletrajzi megjegyzés. Az előbb idézett mondat inkább azt akarja mondani, hogy az nem fontos, hogy mit gondol a szerző – önidézet: ha támad egy gondolatom, addig járkok fel s alá, míg el nem felejttem –, de a szöveg igenis akarjon mondani valamit, engem csak ez érdekel. A szerző gondolatai nem érdekesek, ha úgynevezett gondolatai támadnának, akkor azokat közölje velünk közvetlenül. De ez akkor nem irodalom, ilyenkor ő tanár, pap, politikus, de nem költő.*

A szövegnek legyenek gondolatai. Igen, és akkor ott vannak az embernek a szavak, más semmi. És ebből épül fel minden, érzések, alakok, gondolatok, isten, ember,

csülök körettel vagy anélkül. Nem úgy, mint a zenében, ott a hangoknak nincs járulékos jelentésük, nem úgy, mint a festészetben, a színek csak színek, semmi más – a szavaknak azonban van még úgynevezett jelentésük is. Vagy éppen nincs nekik, csak használatuk van, ahogy a nagy Wittgenstein állította. Ez néha előny, néha hátrány. De ez az a pont, a hasadék, amelyen keresztül az úgynevezett valóság és a történelem is belép.

De ebben most megint nem vagyok olyan biztos: Tényleg a történelem lép be az irodalomba? Nem egy nagy „mint-ha” játék ez voltaképpen? És fontos ez egyáltalán?

Van különbség költészet és valóság között? Talán Schillert kellene erről megkérdezni.

■ *Mondanék egy szót, amiben történelem rejlik – és történetek rejlenek. Ez a szó egy név: Esterházy.*

■ *Hogy ezt most viccnek szánta vagy ironizálásnak – ezen még el kéne gondolkodnom. De végül is mindegy, mert ez egy jó mondat, mert előbbre jutunk vele. Tehát egy szó önmagában még semmi.*

Ungarn und Europa

HERAUSGEGEBEN VON
HEINRICH DETERING
UND EVA KARADIVALERIO DAS MAGAZIN
DER DEUTSCHEN AKADEMIE
FÜR SPRACHE UND DICHTUNGPositionen und Digressionen von VLADIMIR ARSENIJEVIĆ ·
ANTJE CONTIUS · GYÖRGY DALOS · HEINRICH DETERING ·
WILHELM DROSTE · VIRÁG ERDŐS · PÉTER ESTERHÁZY ·
ARIS FIORETOS · LÁSZLÓ F. FÖLDÉNYI · ZSUZSANNA GAHSE ·
KARL-MARKUS GAUSS · JÁNOS HÁY · EVA KARADI ·
GYÖRGY KONRÁD · MICHAEL KRÜGER · ENDRE KUKORELLY ·
LÁSZLÓ MÁRTON · ROBERT MENASSE · TAMÁS MIKLÓS ·
LOTHAR MÜLLER · GÁBOR NÉMETH · LAJOS PARTI NAGY ·
ANDREI PLEȘU · ILMA RAKUSA · AGNES RELLE ·
INGO SCHULZE · MICHAEL STOLLEIS · RICHARD SWARTZ ·
ÁKOS SZILÁGYI · MICHAEL M. THOSS · LÁSZLÓ VÉGEL ·
CHRISTINA VIRAGH · PÁL ZÁVADA

VALERIO 16|2014

DIA IM WALLSTEIN VERLAG